

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

КАРАР

30.11.2020

с.Старое Дрожжаное

№ 657

2021 - 2023 елларга Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү Муниципаль программасын раслау турында

Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Башкарма комитетының 2015 елның 17 ноябрәндәге 453 номерлы карары нигезендә, Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының муниципаль программаларын гамәлгә ашыру һәм нәтижәләлеген бәяләү һәм Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының муниципаль программаларын эшләү һәм тормышка ашыру буенча методик рекомендацияләр һәм Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Башкарма комитеты **КАРАР БИРӘ**:

1. 2021 - 2023 елларга Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү Муниципаль программасын расларга.

2. Әлеге карарны Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат порталында бастырып чыгарырга.

Башкарма комитет житәкчесе

Д. Ә. Сатдинов

Татарстан Республикасы
 Чүпрәле муниципаль районы
 Башкарма комитеты
 2020 елның « 30 » ноябрь 657
 номерлы карары белән расланган

2021 - 2023 елларга Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү Муниципаль программасы паспорты

Программаның исеме	2021 - 2023 елларга Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү Муниципаль программасы
Программаны эшләү турында төп карар кабул итү	РФ Конституциясе, ТР Конституциясе, РФ Президенты Указлары, ТР Президенты Указлары, «әйләнә-тирә мохитне саклау турында», «Атмосфера һавасын саклау турында», «экологик экспертиза турында», «аеруча саклаулы табигать территорияләре турында», «житештерү һәм куллану калдыклары турында», «хайваннар дөньясы турында», РФ Су кодексы, РФ Урман кодексы, «административ хокук бозулар турында» ТР кодексы, ТР Экология Кодексы.
Муниципаль заказчы - программаның координаторы	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы башкарма комитеты
Программаны эшләүче	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Башкарма комитетының төзелеш һәм торак-коммуналь комплексы бүлеге
Максат һәм бурычлар	<p>Программаның максаты булып әйләнә-тирәлекнең сыйфатын тәмин итүнең төп юнәлешләрен, табигый системаларның һәм жәмгыять мәнфәгатьләренең техноген йогынтылар һәм Тискәре табигый факторлар нәтижәсендә барлыкка килгән куркынычлардан саклануын билгеләү тора.</p> <p align="center">Программаның бурычлары</p> <p>1.Әйләнә-тирәлекнең сыйфатын яхшырту өлкәсендә:</p> <ul style="list-style-type: none"> - атмосфера һавасының һәм өслек суларының сыйфатын яхшырту; - әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты күрсәткечләрен (атмосфера һавасына пычраткыч матдәләр чыгару күләмнәре, су объектларына пычранган юынты суларны агызу, калдыкларны урнаштыру) гамәлдәге субъектлар тарафыннан норматив дәрәжәгә кадәр киметү;

- хужалык эшчэнлеге нәтижәсендә тискәре нәтижәләрне булдырмау, ерак, уртақ, турыдан-туры, глобаль экологик нәтижәләрне исәпкә алу;

- экологик куркыныч объектларны муниципаль берәмлектән читкә чыгару;

- техноген катастрофалар һәм аварияләр барлыкка килү куркынычының минималь мөмкин булган дәрәжәсен тәмин итү;

- хайваннарның һәм үсемлекләрнең зарарлы төрләрен инвазияләү хисабына табигый тирәлекнең биологик пычрануы өчен киртәләр булдыру.

2. Яшәү тирәлегә факторларының тискәре йогынтысына дучар ителгән Халыкның сәламәтлеген саклау өлкәсендә:

- яшәү тирәлегә факторларының, беренче чиратта химик пычрануының халык сәламәтлегенә зарарлы йогынты ясау куркынычын киметү һәм булдырмау;

- шәһәр һәм район халкын сыйфатлы эчәр су белән тәмин итү;

- халыкны сәламәтләндерү һәм ял иттерүне оештыру өчен экологик яктан чиста табигый территорияләрне куллануны киңәйтү.

3. Табигый ресурслардан рациональ файдалану өлкәсендә:

- гамәлдәге минераль чимал комплексын саклап калу һәм үстерү, табигый ресурсларны куллануның тулылыгын, аларны комплекслы эшкәртүне тәмин итү;

- бозылган жирләрне рекультивацияләү, пычранган территорияләрне реабилитацияләү;

- энергия-ресурсларны сак тоту һәм аз калдыклар технологияләрен гамәлгә кертү, житештерү һәм куллану калдыкларын житештерүгә жәлеп итү, аларны эшкәртүне оештыру;

- жир, су, урман ресурсларынан файдалануның экологик нигезләнгән методларын да кертеп, комплекслы табигатьтән файдалануны гамәлгә кертү;

- туфракларны су басудан, жиңгерелүдән, пычратудан саклау, туфракның сыйфатын һәм продуктлылыгын арттыру.

4. Табигать комплексларын торгызу һәм биологик төрлелекне саклау өлкәсендә:

- табигый комплексларны саклау һәм торгызу, шул исәптән урманнарны яңадан торгызу һәм үсемлекләр һәм хайваннар дөньясының биологик төрлелеген саклау һәм торгызу.;

- аеруча саклаулы табигать территорияләре мәйданын киңәйтү һәм аларны рекреацион зоналар сыйфатында куллану;

	<p>– административ жайга салуның, дәүләт экология һәм санитария - эпидемиологик контроленең нәтижелелеген арттыру;</p> <p>- хужалык итүче субъектларның табигать саклау эшчәнлеген стимуллаштыруга юнәлтелгән экологик куркынычсызлыкны икътисадый жайга салу методларын үстерү, табигатьне саклау чараларын финанслау күләмнәрен арттыру;</p> <p>- өзлексез экологик белем бирү системасын үстерү, халыкның экологик культурасын, әйләнә - тирә мохитнең сыйфатын тәмин итү өлкәсендә гражданлык үзаңын һәм активлығын арттыру, белем дәрәжәсен күтәрү, житәкчеләр һәм белгеч-экологларны профессиональ әзерләү.</p> <p>Куелган бурычларны үтәү комплекслы рәвештә, приоритетларны билгеләү белән бәйле һәм этаплап башкарылырга тиеш</p>
<p>Программаны гамәлгә ашыру сроклары һәм этаплары</p>	<p>Программа 2021 - 2023 елларга исәпләнгән</p>
<p>Программаны финанслау күләмнәре һәм чыганақлары</p>	<p>Татарстан Республикасы, Чүпрәле муниципаль районы акчалары, әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясаган өчен түләү, табигатьтән файдаланучылар акчалары, бюджеттан тыш чаралар.</p> <p>Финанслауның гомуми күләме: 506,405 млн. сум, шул исәптән:</p> <p>Татарстан Республикасы бюджеты-470,450 млн. сум; Чүпрәле муниципаль районының бюджеты-7 305,00 мең сум;</p> <p>Бюджеттан тыш чаралар-28,650 млн. сум шул исәптән еллар буенча:</p> <p>ТР бюджеты: 2021 ел-69,570 млн. сум, 2022 ел – 200,200 млн. сум, 2023 ел – 200,680 млн. сум</p> <p>Чүпрәле муниципаль районы бюджеты: 2021 ел – 2 435,00 млн. сум 2022 ел – 2 435,00 млн. сум 2023 ел – 2 435,00 млн. сум</p> <p>бюджеттан тыш акчалар:</p> <p>2021 ел-10,250 млн. сум, 2022 ел – 7,450 млн. сум, 2023 ел – 10,950 млн. сум</p>
<p>Программаны гамәлгә ашыруның</p>	<p>Табигать ресурсларын саклау һәм табигый байлыкларны балансли үстерү, табигый ресурслардан рациональ һәм тулы</p>

көтелгән нәтижеләре	файдалануны тәмин итү; бозылган жирләрне рекультивацияләү, пычранган территорияләрне реабилитацияләү; энергия – ресурс саклаучы һәм аз калдыклы технологияләрне киң кертү; житештерү һәм куллану калдыкларын житештерүгә жәлеп итү, аларны эшкәртүне оештыру; жир, су, урман ресурсларыннан файдалануның экологик нигезләнган алымнарын да кертәп, комплекслы файдалану кертү; су объектларын саклау, су объектларыннан тотрыклы файдалануны тәмин итү, жир асты чыганакларының халыкны эчә торган су белән тәмин итүгә керткән өлешен арттыру; туфракны су һәм биологик төрлелекне саклау, шул исәптән Чүпрәле муниципаль районы территориясенә урманлыгын арттыру, табигый комплексларны һәм үсемлекләр һәм хайваннар дөньясының биологик төрлелеген саклау һәм торгызу.
Программаның үтәлешен контрольдә тотуны оештыру системасы	Программа чараларының үтәлешен Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Башкарма комитеты (алга таба – Чүпрәле МР Башкарма комитеты) контрольдә тотта.

Проблемага характеристика

Экологик иминлек, милли куркынычсызлыкның состав өлеше буларак, жәмгыятьнең тотрыклы үсешенә мәжбүри шарты булып тора һәм әйләнә-тирә мохитнең таләп ителә торган сыйфатын саклауның нигезе булып тора. Татарстан Республикасының экологик куркынычсызлыгын тәмин итү куркынычсызлык торышына һәм дәрәжәсенә, аның теге яки бу экологик хәл килеп чыккан аерым төбәкләренә, халык хужалыгының барлык тармакларында экологик куркынычсызлыкка бәйле.

Региональ дәрәжәдә экологик куркынычсызлыкны тәмин итү Нәтижәле экологик сәясәт үткәрүне, табигый ресурсларны баланслы һәм рациональ куллануны, әйләнә-тирәлекнең торышын даими контрольдә тотуны, региональ экологик нормативларны эшләүне, территорияне оештыруны һәм төзүне, экологик куркынычсыз технологияләр һәм предприятиеләрдә экологик менеджмент системаларын кертүне күздә тотта.

Чүпрәле муниципаль районының экологик иминлеге программасы 2021 - 2023 елларда районда табигатьне саклау эшчәнлеген алып баруның стратегик максатларын, бурычларын һәм принципларын билгели, социаль-иқътисадый үсеш бурычларын баланслы хәл итүгә, халыкның хәзерге һәм киләчәк буыннары ихтыяжларын канәгатьләндерү өчен әйләнә-тирә мохитнең һәм табигый - ресурс потенциалының уңай торышын тәмин итүгә юнәлдерелгән.

Соңгы елларда районда әйләнә-тирә мохитнең таләп ителә торган сыйфатына тулысынча ирешергә, табигый ресурсларны саклауны тәмин итәргә, аларны

рациональ файдалануга һәм яңадан житештерүгә ирешергә мөмкинлек бирми торган берничә житди проблемалар тупланган:

- автотранспорт чыгарулары белән атмосфера һавасының пычрану дәрәжәсе югары;

- үзәкләштерелгән су белән тәэмин итү системасы буенча халыкка бирелә торган эчәргә яраклы суның химик сыйфаты һәм пычрануы;

- жир өсте су объектларын ташландыклар һәм транспорт һәм коммуналь хужалык предприятиеләре чыгарып ташлаулар белән пычрату;

- пычраткыч матдәләрне автотранспорттан озак вакытка чыгарып ташлау нәтижәсендә туфракның пычрануы;

- әйләнә-тирә табигать мохитен көнкүреш калдыкларын неорганик саклаудан пычратуның экологик куркынычы;

- коммуналь хужалык предприятиеләре ташламалары белән атмосфера һавасын пычрату;

- сәнәгать предприятиеләрендә объектларның экологик куркынычы, экологик аварияләр һәм һәлакәтләр мөмкинлеге.

Һаваның, су объектларының пычрану дәрәжәсе билгеләнгән нормативлардан шактый артып китә, туфраклар пычрана, бушана, бетә һәм деградацияләнә, житештерү һәм куллану калдыклары күләме арта, антропоген йөкләнешләр аркасында табигый ландшафтлар үзгәрә, хайваннарның һәм үсемлекләрнең биологик төрлелеген саклау проблемасы кискенләшә.

Атмосфера һавасы. Автомобиль транспорты саны арту, тиешле заманча юл-транспорт инфраструктурасы үсешеннән калышып, атмосфера һавасына пычраткыч матдәләр чыгаруның интенсив артуына бәйле. Соңгы 10 елда автотранспорт чараларының тотрыклы үсеше һава бассейнында пычраткыч матдәләр: азот оксидлары, углерод оксидлары, формальдегид, бензапирен һ. Б. лар концентрациясе югары булу сәбәпләре булып тора.

Су ресурслары. Жәмгыять тормышында аның социаль, экологик һәм икътисадый иминлеген билгели торган мөһим урын булып тора. Елга бассейннарында экосистемаларны деформацияләү һәм жимерү су объектларын пычратуға һәм су экосистемаларының структур – функциональ оешмасын үзгәртүгә, ә урманнарны агынты режимының үзгәрүенә һәм насосларның эрозия һәм агынтысы артуына, кече елгаларның кушылуына китерә. Су объектларының саклау зоналарында жирдән файдалану һәм агынтыларны тоткарлау чаралары, буалар ясау юлы белән, сулыклар пычрануга китерә. Төп су чыганакларында суның сыйфаты канәгатьләнмәслек булып кала, бу исә су чистарту һәм су әзерләү, шулай ук гадәттән тыш хәлләр вакытында халыкны сакланган жир асты чыганакларынан резерв су белән тәэмин итүнең алдынгы технологияләрен кертү бурычын актуальләштерә.

Өске су объектларының гидрохимик торышын үзгәртүнең тискәре факторларының берсе - аларны агынты һәм яңгыр сулары белән турыдан-туры пычрату. Су объектларын пычратуға торак – коммуналь хужалык предприятиеләре зур өлеш кертә.

Өске су объектларына йогынты ясауның башка тискәре факторы-гидротехник корылмаларның канәгатьләнмәслек торышы, алар югары куркыныч объектлары

булырга мөмкин һәм торак пунктларның һәм житештерү объектларының су басу һәм су басу куркынычы тудырырга мөмкин.

Туфраклар, жир ресурслары. Хужалык эшчәнлеге бозылган жирләр майданнарын арттыруга, туфракның уңдырышлылығын һәм продуктлылығын югалтуга, эрозия процессларының массакүләм үсешенә китерде. Туфракларның агрофизик үзенчәлекләренә житди антропоген бәйләүгә үзгәрешләрнең берсе-сөрүлек жирләренә ГУМУС горизонтын һәм туфракларда гумусны киметү.

Соңгы елларда сөрүлек һәм сөрүлек катламнары туплана, бу ашламаларның, пестицидларның, агу химикатларының шактый өлешен елга челтәренә чыгарырга ярдәм итә. Моңа шулай ук су эрозиясе дә ярдәм итә. Туфраклар жимерелүнең иң ачык күренешләренән берсе-чокыр барлыкка килү. Урман территорияләрен интенсив үзләштерү урман массивларын фрагментацияләүгә, тамыр ылыссы һәм кич яфраклы формацияләргә икенчел вак яфраклы һәм деградацияләнгән көтүлек болыпнары вариантлары белән алыштыруга китерде.

Игенчелек тармагын ресурс һәм энергия саклау системасына күчерү авыл хужалыгы житештерү өлкәсендә үсемлекләргә саклау өчен химик чаралар куллануны арттыру ихтыяжына бәйлә. Хәзерге вакытта практик кулланылыш туфракка кертелүнең түбән дозалары булган препаратларның заманча формаларын табуга карамастан, әйләнә-тирә мохит объектларын пестицид пычрату проблемасы актуаль булып кала бирә.

Житештерү һәм куллану калдыклары. Әйләнә-тирә мохиткә һәм халыкка тискәре йогынты ясауның житди факторы булып тора, ләкин шул ук вакытта икенчел матди һәм энергетика ресурслары чыганагы да. Калдыклар барлыкка килү күләмнәрен ел саен арттыру, матди һәм энергетика ресурсларын алу максатларында аларны эшкәртүгә һәм утильләштерүгә оештыру буенча нәтижәле чаралар күрүгә таләп итә. Шуңа бәйләү рәвештә республика өчен калдыклар, терлекчелек калдыкларын селектив жыюны оештыру, биологик, медицина калдыкларын зарарсыздандыру мәсьәләсе актуаль булып тора.

Терлекчелеккә бәйләү үзенчәлекле проблема булып үлгән хайваннарны утильләштерү зарур. Бу мәсьәлә авыл хужалыгы хайваннарының һәм кошларның, шул исәптән кеше сәламәтлегенә, йогышлар, районның санитар – эпидемиологик иминлеген тәмин итү өчен куркыныч кошларның барлыкка килү һәм популярлаштыруда актуаль.

Шулай ук Иске Чүпрәле, Алешкин-Саплыкск, Яңа ильмовка, Шлангов авыл жирлекләре территорияләрендә жир асты зоналары мәсьәләсе дә кискен тора.

Программа чаралары исемлеге

Бурычларны хәл итү юлларын төгәлләштерү, шулай ук гамәлдәге законнарда каралган муниципаль органнар вәкаләтләре нигезендә элекке программага түбәндәге бүлекләр кертелгән;

1. Нава бассейнын саклау.
2. Су ресурсларын саклау.
3. Катты көнкүреш калдыкларын утильләштерү.
4. Жирлекләргә яшелләндерү, шәһәр урманнарын куллану һәм саклау.

5. Биологик төрлелекне саклау.
6. Жир ресурсларын саклау.
7. Экологик тәрбия, белем бирү һәм агарту.

Программаны ресурслар белән тәэмин итү

Программа чараларын финанслау Татарстан Республикасы, Чүпрәле муниципаль районы бюджетлары, әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясаган өчен түләү, табигатьтән файдаланучылар, бюджеттан тыш чаралар хисабына башкарылачак. Программаны финанслауның гомуми күләме 506,405 млн. сум тәшкил итә.

Программаны гамәлгә ашыру механизмы.

Программаны тормышка ашыруның төп принцибы булып, әйләнә-тирәлекнең сыйфатын, табигый системаларның тотрыклылыгын һәм экологик балансны киметмичә, районның икътисади житештерү потенциалын үстерү һәм үстерү тора.

Табигатьне саклау чараларын финанслау күләмнәрен арттыру:

- әйләнә-тирә мохитнең сыйфатын тотрыклы үстерү һәм куркынычсыз яшәү тирәлеген тәэмин итү, шул исәптән атмосфера һавасының, өслек һәм жир асты суларының сыйфатын яхшырту, атмосфера һавасына пычраткыч матдәләр, су объектларына пычранган юынты суларны агызуны киметү, хужалык эшчәнлеге калдыкларын норматив дәрәжәгә кадәр урнаштыру исәбенә атмосфера һавасының, өслек һәм жир асты суларының сыйфатын яхшырту;

- хужалык эшчәнлегенә яңа объектларын гамәлгә кертүгә юл куймау, һава һәм су бассейннарына йогынтының иң чик мөмкин нормативларын арттырып;

- хужалык эшчәнлегенә тискәре нәтижеләрен булдырмау, ерак, гомуми, читләтеп, глобаль, экологик нәтижеләрен исәпкә алу.

Программаның нәтижеләлеген бәяләү.

Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының экологик иминлеген тәэмин итүгә юнәлдерелгән әлеге программаның төп юнәлешләрен һәм чараларын нәтижелә гамәлгә ашыру түбәндәге нәтижеләренә алырга мөмкинлек бирәчәк:

- атмосфера һавасына пычраткыч матдәләр чыгаруны киметү;
- су объектларына пычраткыч матдәләр агызып чыгуны киметү;
- житештерү һәм куллану калдыклары белән эш иткәндә экологик куркынычсызлыкны тәэмин итү;

- жирлекләрдә кешенә яшәү тирәлеген оптимальләштерү;

- биологик төрлекне саклап калу;

- жир ресурсларын саклау һәм рациональ файдалану;

- дөүләт һакимияте органнары белән табигатьтән файдаланучылар арасында үзара хезмәттәшлекнең нәтижеләлеген арттыру.

№ т/б	Чаралар	Башкаруучы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтелә торган нәтижә:
				2021	2022	2023		
Оештыру эшләре								
1.	«Торак пунктлар территорияләрен чистарту буенча санитар-экологик ике айлык үткөрү турында» күрсәтмәсе	Чүпрәле МР башкарма комитеты	2021-2023 (ел саен)	-	-	-	Таләп ителми	Канәгатьләнەرлек санитар - экологик торышны тәэмин итү
2.	«Чиста урманнар» табиғатъне саклау акциясе турында боерык әзерләү	Чүпрәле МР башкарма комитеты	2021-2023(ел саен)	-	-	-	Таләп ителми	Чүпрәле районы урманарында уңай санитар-экологик хәл булдыру
3.	Муниципалә районда табиғатътән файдалану һәм санитар – эпидемиологик иминлек буенча эшне оештыру	Чүпрәле МР башкарма комитеты	2021-2023(ел саен)	-	-	-	Таләп ителми	Чиста торак пунктлар, шәһәр. Санкцияләнмәгән чүпләкләрне бетерү.

Техноген йөкләнешне киметү буенча табиғатъне саклау чараларын тормышка ашыру чаралары

Атмосфера һавасын савыктыру һәм саклау буенча чаралар.

1.1.	«ЕВРО-4» һәм «ЕВРО-5» ташламалары елына уртача 2 шәр машина ташланган автомобильләргә мораль искөргән һәм физик яктан искөргән машиналарны алыштыру.	"Перспектива" МУП; "Прогресс" МУП; "Фламинго" ЖЧЖ; ДРСУ «Чүпрәле»; «П.В.Дементьев ис. агрофирма» ЖЧЖ; «Ак Барс-Чүпрәле» ЖЧЖ; "Чыңлы" ЖЧЖ; «Эталон-Агро» ЖЧЖ; "Низамов А. А." КФХ; "Бикчуров Р. А." КФХ; "Мөхмүтов И. Ф." КФХ	2021-2023	1,0 0,5 0,5 - 1,0 1,0 0,5 - - 0,5 -	1,0 - - 1,0 1,0 1,0 0,5 0,5 - - - -	1,0 0,5 0,5 1,0 1,0 1,0 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5	үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары үз акчалары	Атмосфера һавасының торышын яхшырту, атмосфера һавасына чыгаруларны киметү-ел саен 0,2 тонна
1.2.	Районда «ЕВРО – 4» классыннан да ким булмаган мотор ягулыгын гамәлгә ашыру чараларын күрү, шулай ук гамәлгә ашырыла торган мотор ягулыгының ягулык салу	"ТАИФ-НК" АЖ Чүпрәле МР башкарма комитеты	2021-2023	- -	0,5 -	0,5 -	үз акчалары үз акчалары	

п/б	Чаралар	Башкаручы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтелгән нәтижә:
				2021	2022	2023		
	станцияләрен сыйфатын нәтижәле контрольдә тотуны тәэмин итү							
1.3.	Социаль-көнүреш учреждениеләрендә казаннарны реконструкцияләү һәм алыштыру: Олы Акуе урта мәктәбе һәм Олы Акуе мәдәният йорты Иске Чүпрәле урта мәктәбе Район мәдәният йорты Олы Чыны авыл мәдәният йорты Мочеләй башлангыч мәктәбе-ДС	Чүпрәле МР башкарма комитеты; "Прогресс" МУП; Магариф бүлеге; Мәдәният бүлеге;	2021-2023	1,3	-	-	ТР бюджеты, бюджеттан тыш акчалар	Газ буенча Экономика КПД-15% ка артчак, ташлаулар 0,015 тоннага кимиячәк
1.4.	Гәмәлдәге жылылык белән тәэмин итү объектларын ремонтлау һәм техник яктан тәэмин итү		2021-2023	1,1	1,1	1,1	МО бюджеты, бюджеттан тыш акчалар	

Су объектларынан рациональ файдалану һәм аларны саклау буенча чаралар

1. Халыкны чиста су белән тәэмин итү буенча чаралар.

2.1.1	Чиммеләр каптажларын рәсмиләштерү	Чүпрәле МР башкарма комитеты; "Прогресс" МУП; Чүпрәле МР авыл жирлекләре	2022	0,4	-	-	Бюджеттан тыш акчалар	
2.1.2	Яңа Борындык авыл жирлеге территориясендә урнашкан скважиналарны лицензияләү	Чүпрәле МР башкарма комитеты; "Прогресс" МУП; Яңа Борындык авыл жирлеге Чүпрәле МР	2021-2022	0,5	0,5	-	Бюджеттан тыш акчалар	

2. Су, канализация челтәрләрен һәм корылмаларны киңәйтү, реконструкцияләү һәм төзү

2.2.1	"Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Шланга т. п. да сууткәргеч челтәрләр төзү" проект-смета документациясен эшләү	Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР Шланга авыл жирлеге	2021	1,3	-	-	Бюджеттан тыш акчалар	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.2	Проект-смета документларын эшләү; "Су үткәргечнең әйләнеше Чуаш Бизнесе-Иске Көкерле сулыгы	Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР Марс авыл жирлеге	2021	0,4	-	-	Бюджеттан тыш акчалар	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү

№ п/б	Чаралар	Башкаручы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтелә торган нәтижә:
				2021	2022	2023		
	белән Татар Бизнесе - Каракитә чишмәсе"							
2.3	"Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Татар Шатрашаны авылында су белән тәэмин итү чөтгәрләрән тезү" проект-смета документациясен эшлөү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма Комитеты; Чүпрәле МР Түбән Чөке авыл жирлеге	2021	0,81	-	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.4	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Иске Шәйморза т. п., Чуаш Шәйморзасы т. п. сууткәргеч чөтгәрләр тезү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Шәйморза авыл жирлеге	2021-2022	8,71	38,66	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.5	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Хорновар-Шигали, Түбән Урманасты-Шигали һәм Яна Шигали торак пунктларында сууткәргеч чөтгәрләр тезү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Звезда авыл жирлеге	2021	13,1	-	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.6	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Чуаш Чүпрәлесе авыл жирлегең Хайбулдино авылында су белән тәэмин итү чөтгәрләрән тезү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чув.- Чүпрәле муниципаль районы Чүпрәле авыл жирлеге	2021	4,63	-	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.7	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Иске Әлмәле торак пункттында сууткәргеч чөтгәрләр тезү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Чүпрәле авыл жирлеге	2021-2022	26,0	11,34	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.8	Чүпрәле муниципаль районының Алешкин-Саплык авылынан Иске Чүпрәле авылына кадр сууткәргеч тезү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Чүпрәле авыл жирлеге	2021	12,12	-	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү

№ п/п	Чаралар	Башкаруучы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтелә торган нәтижә:
				2021	2022	2023		
2.9	Каптажны көньяк-көнбатыш өлешендә киңәйтү һәм Иске Чүпрәле авылында гамәлдәге су белән тәэмин итү чөпүрләрөнә тоташтыру өчен су асты сууткөргөчләр төзү	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Чүпрәле авыл жирлеге	2021	3,00	-	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.10	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Үби, кече Үби, Яңа Үби, Иске Үби, Татар Үби авылларында сууткөргөч чөпүрләр төзү	ГКУ "ТР ГУИС РТ"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР: Үби авыл жирлеге Чүпрәле МР	2022-2023	-	50,0	47,0	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.11	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районының Шланга торақ пунктында сууткөргөч чөпүрләр төзү	ГКУ "ТР ГУИС РТ"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Шылангы авыл жирлеге	2023	-	-	52,5	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.12	Су үткөргөчнә эйләнеше Чуаш Бизнесе - Иске Кәкерле су үткөргөч белән Татар Бизнесе - Каракитә чишмәсе	ГКУ "ТР ГУИС"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Чүпрәле МР Марс авыл жирлеге	2023	-	3,0	-	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.13	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Татар Шатрашаны авылында су белән тәэмин итү чөпүрләрөн төзү	ГКУ "ТР ГУИС "; Чүпрәле МР Башкарма Комитеты; Чүпрәле МР Түбән Чәке авыл жирлеге	2022-2023	-	11,0	10,0	ТР бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.14	Гамәлдәге эчәргә яраклы су белән тәэмин итү объектларын ремонтлау, хезмәт күрсәтү һәм техник яктан жыйһазландыру	Чүпрәле МР башкарма комитеты, "Прогресс" МУП	2021-2023	1,0	1,0	1,0	МО бюджеты	Халыкны сыйфатлы эчәр су белән тәэмин итү
2.15	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районында Иске Чүпрәле авылында канализация чөпүрләрә төзәлеше	ГКУ "ТР ГУИС РТ"; Чүпрәле МР Башкарма комитеты; Иске Чүпрәле авыл жирлеге Чүпрәле МР Башкарма комитеты	2022-2023	-	50,0	58,12	ТР бюджеты	Иске Чүпрәле авылын үзәкләштерелгән канализация системасы белән тәэмин итү

№ п/п	Чаралар	Башкаручы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Көтелә торган нәтижә:
				2021	2022	2023	
2.16	Гәмәлдәге канализация челтәрләрен һәм биологик чистарту корылмасын ремонтлау	"Прогресс" МУП; Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Чүпрәле авыл җирлегенә	2021-2023	0,15	0,15	0,15	Бюджеттан тыш акчалар
3. Эрозиягә каршы чаралар, сулыкларны савыктыру һәм төзекләндерү, ландшафтларны торгызу							
2.3.1	«Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Иске Дуван авылы анындагы зират тирәсендә эрозиягә каршы чаралар» проект-смета документациясен эшләү	Чүпрәле МР ның Алешкин-Саплык авыл җирлегенә	2021	0,63	-	-	Бюджеттан тыш акчалар
2.3.2	«Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Иске Дуван авылы анында урнашкан буаның гидротехник корылмасы буенча капитал ремонт» проект-смета документациясен эшләү	Чүпрәле МР ның Алешкин-Саплык авыл җирлегенә	2021	0,57	-	-	Бюджеттан тыш акчалар
2.3.3	Татарстан Республикасы Чүпрәле муниципаль районы Иске Чүпрәле авылында Кече Чынлы елгасының уң кушылдыгында, Узәк урамы буенча, ярларны ныгыту эшләре	Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР Иске Чүпрәле авыл җирлегенә; ТР Экология министрлыгы	2022-2023	-	35,0	31,86	ТР бюджеты
жир ресурстарын, үсемлекләр дөньясын рациональ файдалану һәм саклау чаралары							
1. Житештерү һәм куллану калдыкларын утильләштерү, туплау, күмү							
3.1.1	Контейнер майданчыклары төзү	Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР авыл җирлекләре; "Фламинго" ЖЧЖ	2021-2023	0,211	0,211	0,211	ТОРак пунктлар территорияләренең пычрануын булдырмау
3.1.2	Каты көнкүреш калдыклары контейнерлары сатып алу	Чүпрәле МР башкарма комитеты; Чүпрәле МР авыл җирлекләре; "Фламинго" ЖЧЖ	2021-2023	0,224	0,224	0,224	ТОРак пунктлар территорияләренең пычрануын булдырмау

№ п/п	Чаралар	Башкаруучы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтөлө торган нәтижә:
				2021	2022	2023		
3.1.3	Чүп чыгару өчен махсус техника сатып алуу	"Фламинго" ЖЧЖ	2023	-	-	1,5	Бюджеттан тыш акчалар	
2. Жир ресурстарынан рациональ файдалану һәм саклау								
3.2.1	Кыргый карьерларны рекултивацияләү		2021-2023	0,1	0,1	0,1	Бюджеттан тыш акчалар	Жирләрнең продуктивлыгын һәм хужалык кыйммәтен торгызу, жир ресурстарынан рациональ файдалану
3. яшел төзелеш һәм үсемлекләр дөньясын саклау								
3.3.4	Уңайсыз жирләрдә (ком, чокырлар, балкалар һ. б.) саклагыч урман утыртмалары булдыру.	"Буалес" ГБУ	2021-2023	1,0	1,0	1,0	Бюджеттан тыш акчалар	Су-жил эрозиясен булдырмау, туфракның уңдырышлыгын арттыру
3.5	Урман фондын чистарту	Район предприятиеләре һәм оешмалары, Чүпрәле МР авыл жирлекләре	2021-2023	0,1	0,1	0,1	Бюджеттан тыш акчалар	Урман массивларының тиешле торышын тәэмин итү
Халыкны савыктыруга юнәлдерелгән чаралар								
1	Чүпрәле муниципаль районында фәнни потенциалны жәлеп итеп, халыкның сәламәтлеген өйрәнү	«Чүпрәле РҮХ» ДАСУ(ГАУЗ)	2021-2023					Авыруларның торышы турында мөгълүмат
2	Чүпрәле МР халкын сәламәтлөндүрү буенча ярдәмче программаларны эшләү һәм тормышка ашыру	«Чүпрәле РҮХ» ДАСУ(ГАУЗ)	2021-2023					Халыкның сәламәтлеген саклау
1 Халыкка экологик тәрбия бирү, белем бирү һәм агарту								
1.1	Балалар һәм яшьләргә өзлексез экологик тәрбия бирү, белем бирү һәм агарту буенча ярдәмче программаларны эшләү һәм тормышка ашыру, конкурслар үткөрү: - парклар маршы,	Чүпрәле МР мөгариф бүлгә	2021-2023					Өзлексез экологик белем бирү системасын үстерү, балаларның һәм яшьләрнең гражданлык үзаны дәрәжәсен һәм

п/б	Чаралар	Башкаручы	Сроклар	Эшләрнең бәясе(млн. сум.)			Финанслау чыганагы	Көтелә торган нәтижә:
				2021	2022	2023		
	- беренче төс, - уылдык чечү							экологик культурасының активльгын арттыру
.1.2	Мәктәп укучылары өчен махуслаштырылган экологик лагерьлар һәм экологик сменалар, жәйге саламәтлөндөрү лагерьларында отрядлар оештыру	Чүпрәле МР мәгариф бүлгеге	2021-2023					Турыдан-туры табигать белән аралашу, алынган белемнәрне тирәнәйтү һәм аларны практикада куллану
.1.3	«Туган Як» район газетасы, Интернет челтәре аша халыкны вакытлы мәгълүмати-хокукый яктан агарту эшен оештыру	Чүпрәле МР башкарма комитеты «Туган як» газетасы редакциясе	2021-2023					Халыкка мәгълүмат бирү
				82,255	210,085	214,065		
				Нәтижәлә:				